

А. С. ЧАЙКОВСКИЙ.

За нами Большая земля / Помощь советского тыла в организации народной борьбы против фашистских захватчиков на временно оккупированной территории Украины, 1941—1944 гг.

Киев, Выща школа.— 1990.— 343 с.

Чимало наукових досліджень, спогадів, дисертаційних праць присвячено різним аспектам боротьби народних мас України проти загарбників у роки Великої Вітчизняної війни. Але питання допомоги радянського тилу партизанському рухові, а також населенню тимчасово окупованої території республіки не знайшли в них належного висвітлення. Певною мірою цю прогалину заповнює рецензована монографія.

Використавши широке коло документів та архівні матеріали, друківані джерела, автор на прикладі України показав роль і значення тилу в організації боротьби за лінією фронту. У залежності від характеру завдань, що доводилося розв'язувати у той чи інший період, котрі були зв'язані з воєнно-стратегічною обстановкою, політичним становищем та економічними можливостями країни, А. С. Чайковський виділяє чотири етапи централізованої допомоги партизанському рухові й підпіллю. Перший — початок війни й до середини 1942 р., тобто до моменту створення ЦШПР та республіканських штабів, у тому числі й УШПР, другий — з літа 1942 р. до весни 1943 р., коли вже сформувалась система керівництва партизанським рухом, оптимальна структура підпільних партійних комітетів та організацій. Третій етап — це початок весни 1943 р.— літо 1944 р. Він знаменував собою докорінний перелом у ході війни. Це був час масового вигнання фашистських загарбників з нашої території, коли за допомогою Великої землі діяльність підпілля й партизанів набула широкого розмаху й організованості. Четвертий починається влітку 1944 р. і продовжується до переможного завершення війни. Він охарактеризувався тим, що крім подання практичної допомоги партизанським формуванням та підпільним організаціям, що ще діяли за лінією фронту, вирішувалися й оргпитання, які стосувалися згортання народної боротьби в тилу ворога, збирання, узагальнення та попереднього аналізу даних про бойові дії партизанів, а також підтримки антифашистського руху в країнах Центральної і Південно-Східної Європи.

На наш погляд, виділення цих етапів цілком виправдано. Адже автор висвітлює характер і конкретні форми допомоги партизанам, спираючись на запропоновану ним періодизацію.

Про широкий діапазон дослідження свідчить його структурна багатогранність. Спочатку А. С. Чайковський досить детально розглядає питання про участь парткомів, органів НКВС в організації партизанського руху, а також роль політorganів Червоної Армії, військових рад фронтів та армій у поданні допомоги в розгортанні збройного опору загарбникам в їхньому тилу. Він зробив правильний висновок, що створення антифашистського підпілля (хоча тут краще підійшов би інший термін — партійне підпілля) стало однією з тих основних умов, що визначили масовий характер всенародного руху проти окупантів, перетворення його згодом на один із стратегічних факторів перемоги над ворогом.

Цілком слушно автор пише про труднощі на шляху організації та становлення партизанського руху й підпілля в перший період Великої

Вітчизняної війни, про невдачі та їх причини. Підкреслюється, що відсутність досвіду, незнання й недооцінка організаційної структури й тактики дій, завчасно розробленої програми і конкретного плану керівництва народною боротьбою, погане озброєння спричинилися не тільки до величезних втрат у ході боїв, а й стали серйозним стримуючим фактором.

Грунтовно розглядаються й інші проблеми. Зокрема, практично вперше в радянській історіографії висвітлені питання організації за участю Великої землі контррозвідувальної роботи в тилу ворога для забезпечення безпеки дій партизанів і підпілля. Як підкреслює автор книги, на жаль, через ряд суб'єктивних причин її почали із серйозним запізненням і по-справжньому розгорнули лише в 1943 р. У свою чергу, це теж гальмувало процес піднесення народної боротьби.

В рецензованій праці йдеться про те, що, незважаючи на труднощі, які переживала країна у перший період війни, гостру нестачу озброєння, все ж таки знаходились кошти й можливості для подання матеріально-технічної допомоги патріотам, котрі діяли в тилу противника. Звичайно, спочатку вона була досить незначною, але згодом, у 1942 р., набрала більш ефективного характеру (з 1943 р. стає систематичною). В книзі наведені конкретні цифри, що свідчать про збільшення обсягів забезпечення партизанів України зброєю, боеприпасами, вибухівкою.

Не можна не погодитись з автором у тому, що підтримка Великої землі відіграла важливу роль у розгортанні партизанського руху на тимчасово окупованій території республіки. Разом з тим він дійшов висновку, що наша країна мала можливість і більш повною мірою забезпечувати партизанів зброєю, іншим необхідним спорядженням, медикаментами, радіоапаратурою тощо. Але ж питання упиралося у засоби доставки цих вантажів у тил ворога.

У рецензованій монографії йдеться про гостру нестачу літаків, потрібних діючій армії, та в зв'язку з цим обмежені можливості подання допомоги партизанам (із застосуванням авіації). Автор тут виділяє ще одну причину — недооцінку Сталіним та його оточенням місця та ролі народної боротьби, а також у ряді випадків нерозуміння важливості забезпечення партизанів необхідними для них речами за допомогою літаків, котре виявили деякі відповідальні особи (сс. 256—257, 260, 288 та ін.).

Звичайно, якщо порівняти наведені в книзі дані про кількість зброї, одержаної партизанами через лінію фронту, з числом озброєних народних месників, то стане зрозуміло, що тилове постачання було недостатнім (воно і не могло повністю відповідати масштабам партизанського руху в республіці).

Автор правильно пише, що причиною цієї неритмічності передусім була відсутність централізованого оперативного керівництва партизанським рухом. Становище почало поліпшуватись із створенням Центрального (травень 1942 р.) та Українського (червень 1942 р.) штабів партизанського руху. А. С. Чайковський показує, що насамперед завдяки діяльності УШПР сталися значні зміни у справі організації, озброєння партизанів, забезпечення їх засобами зв'язку, медикаментами тощо.

Автор правильно пише про те, що дальший розвиток партизанського руху багато в чому залежав від наявності досвідчених кадрів керівників та організаторів боротьби з ворогом, а також технічних спеціалістів. У книзі наведені й конкретні дані, що свідчать про масштаби допомоги, яку в цій справі їм подали трудівники радянського тилу. Проаналізувавши фактичний матеріал, А. С. Чайковський дійшов важливого висновку, що у зв'язку з якісним та кількісним зростанням партизанських загонів і з'єднань, наявністю в них значного числа фахівців, командних кадрів, інструкторів підготовка особового складу цих фор-

мувань у тилу поступово почала втрачати свою первісну значущість.

Автор книги торкається й такого питання, як ідейно-політична робота в тилу ворога. В праці вміщено чимало яскравих епізодів, які свідчать про те, що в умовах масованого тиску фашистської пропаганди першочергового значення набувало політичне виховання партизанів і населення. Підпільні парткоми й організації приділяли цьому особливу увагу. Помітна роль, зокрема, відводилась більшовицькій пресі.

Автор дійшов правильного висновку, що, незважаючи на серйозні недоліки й труднощі в процесі налагодження ідеологічної роботи, підпільні комітети й організації, партизанські формування, спираючись на підтримку Великої землі, ефективно використовували різноманітні форми та методи агітації і пропаганди. Вони прагнули добитися головного: підняти український народ на боротьбу проти фашистських окупантів.

Достоїнством рецензованої монографії є й те, в ній вміщено 12 цікавих таблиць. Вони дали змогу автору підрахувати кількість командних кадрів і спеціалістів, перекинутих з радянського тилу до партизанських формувань України, їхню чисельність, озброєння та джерела його поповнення, число його основних видів, боєприпасів та медикаментів, охарактеризувати тематику передач відділу радіомовлення (українською мовою) Всесоюзного радіокомітету тощо.

Відзначаючи позитивні риси рецензованого видання, в той же час варто спинитися й на недоліках, які є в ньому. Передусім поліпшення забезпечення партизанів матеріально-технічними засобами сприяло не тільки розширенню масштабів їх боротьби, а й дало можливість здійснювати бойові операції у тісній взаємодії з частинами Червоної Армії. Про це слід було б сказати в книзі.

Навряд чи можна беззастеречно погодитись з авторським твердженням, що масове підірвання залізничних колій під час проведення операції «Рельсова війна» не завжди давало очікувані результати. Треба мати на увазі, що вона була не вузькою операцією по знищенню рельсів (хоч це і була її головна мета), а багатоплановою, об'єднуючи весь комплекс бойових дій партизанів, спрямованих на ліквідацію ворожих комунікацій.

А. С. Чайковський навів дані про кількість знищених білоруськими партизанами рельсів — за станом на 1 грудня 1943 р. (210 516). Але, крім цього, за два етапи «рельсової війни», що тривала з початку серпня до початку листопада 1943 р., під укіс було пущено 1874 ешелони та 3 панцерника ворога, підірвано 256 залізничних мостів, зруйновано 801 км телефонно-телеграфного зв'язку, знищені десятки тисяч солдатів і офіцерів тощо.

В книзі часто використовується термін «народні месники». В той час, дійсно, так називали партизанів, і це знайшло відбиття в офіційних документах. Але сьогодні, як нам здається, потрібно по змозі відходити від такої назви, оскільки вона не зовсім правильно відображає сутність радянського партизанського руху. Помста не була головною причиною, що викликала хвилю всенародної боротьби проти гітлерівських загарбників, яка розгорнулася на захопленій противником території.

Ці недоліки мають частковий характер і не можуть применшити високу оцінку рецензованої праці, в якій вперше всебічно й ґрунтовно висвітлено масштабну допомогу радянського тилу партизанському рухові й підпіллю на Україні в роки Великої Вітчизняної війни.

В. І. ЛЕМЕШОНОК (Мінськ)

Одержано 21.04.91